

Agata Piasecka

Z

**Zarys frazeologii
współczesnego języka
rosyjskiego** (ujęcie
funkcjonalno-teoretyczne)

**Очерк по фразеологии
современного русского
языка** (функционально-
теоретический подход)

JĘZYKOZNAWSTWO

FRAZEOLOGIA

**Zarys frazeologii
współczesnego języka
rosyjskiego** (ujęcie
funkcjonalno-teoretyczne)

**Очерк по фразеологии
современного русского
языка** (функционально-
теоретический подход)

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Agata Piasecka

**Zarys frazeologii
współczesnego języka
rosyjskiego (ujęcie
funkcjonalno-teoretyczne)**

**Очерк по фразеологии
современного русского
языка (функционально-
теоретический подход)**

Agata Piasecka – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Instytut Rusycystyki
Zakład Językoznawstwa, 90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

RECENZENT

Magdalena Jaszczewska

REDAKTOR INICJUJĄCY

Witold Szczęsny

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Bogusława Kwiatkowska

REDAKCJA MERYTORYCZNO-JĘZYKOWA

Ija Tulina-Blumental

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

KOREKTA TECHNICZNA

Anna Sońta

PROJEKT OKŁADKI

Agencja Reklamowa efactoro.pl

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/glebchik

© Copyright by Agata Piasecka, Łódź 2021

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2021

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.10235.21.0.M

Ark. wyd. 5,5; ark. druk. 7,25

ISBN 978-83-8220-453-7

e-ISBN 978-83-8220-454-4

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 665 58 63

СОДЕРЖАНИЕ

SPIS TREŚCI

Предисловие.....	7
Przedmowa.....	9
Теоретическая часть.....	11
   Część teoretyczna.....	11
Вводные замечания.....	13
Uwagi wstępne.....	15
Развитие фразеологии как лингвистической дисциплины на русской почве.....	17
Rozwój frazeologii jako dyscypliny lingwistycznej na gruncie rosyjskim.....	19
Основные черты фразеологизма.....	21
Podstawowe cechy frazeologizmu.....	22
Отношения между фразеологизмом и словом.....	24
Relacje między frazeologizmem a słowem.....	26
Фразеология в широком и узком смысле.....	28
Frazeologia w znaczeniu szerokim i wąskim.....	30
Основные термины во фразеологии.....	33
Podstawowe terminy we frazeologii.....	36
Типы фразеологизмов с точки зрения семантической слитности их компонентов.....	40
Typy frazeologizmów z punktu widzenia spójności semantycznej komponentów.....	42
Проблемы синтаксиса и морфологии.....	45
Problemy składni i morfologii.....	46
Отношения между фразеологизмами и частями речи.....	47
Relacje między frazeologizmami a częściami mowy.....	48
Семантические категории во фразеологии.....	49
Kategorie semantyczne we frazeologii.....	53

Экспрессивно-стилистическая характеристика фразеологизмов	58
Charakterystyka ekspresywno-stylistyczna frazeologizmów	61
Формирование состава фразеологизмов	64
Pochodzenie frazeologizmów	66
Структура фразеологизмов	69
Struktura frazeologizmów	71
Фразеологизм и культура	73
Frazeologizm i kultura	74
Контрольные вопросы	75
Pytania kontrolne	76
Практическая часть	79
Część praktyczna	79
Упражнения	81
Ćwiczenia	81
Литература по фразеологии на польском языке	105
Literatura z zakresu frazeologii w języku polskim	105
Литература по фразеологии на русском языке	108
Literatura z zakresu frazeologii w języku rosyjskim	108
Библиография	112
Bibliografia	112
Источники иллюстративного материала	116
Źródła materiału ilustracyjnego	116

ПРЕДИСЛОВИЕ

Русская фразеология пользуется неослабевающей популярностью среди многих исследователей. Об этом свидетельствует факт, что на данную тему постоянно публикуются научные статьи и монографии. При этом на польском издательском рынке по-прежнему нет публикаций на польском языке, посвящённых русской фразеологии, в которых рассматриваются наиболее важные вопросы с академической и практической точки зрения. А ведь высшие учебные заведения в нашей стране – это место, в котором поляки обычно знакомятся с языком своих восточных соседей. Если таким разделам русского языкознания, как фонетика, морфология и синтаксис, посвящены работы, написанные на польском языке (Dziewanowska 2014; Lubocha-Kruglik, Małysa 2014; Rycielska 2012; Gołubiewa, Kuratczyk 2012; Kowalska 2008; Szadyko 2004; Lukszyn 1987; Wawrzyńczyk, Zmarzer 1987; Zmarzer 1987; Grzybowski, Olechnowicz, Wawrzyńczyk 1986), то к фразеологии это не относится.

В ответ на просьбы как преподавателей вузов, так и самих студентов, я решила заполнить этот пробел и написать теоретический и практический обзор фразеологии, в котором комплексно и связно будут описаны устойчивые словосочетания, встречающиеся в современном русском языке. Данное исследование может быть использовано для изучения русской фразеологии на направлении русской филологии, а также на курсах и занятиях по русскому языку как иностранному.

Публикация имеет как теоретический, так и практический характер. Её основная цель – кратко описать основную проблематику, связанную с фразеологией как научной дисциплиной. Я проиллюстрировала каждую тему богатым лингвистическим материалом. Он был взят из последних лексикографических и научных работ, а также публицистики. В него вошли пословицы, поговорки, крылатые слова, идиомы, терминологические выражения и другие фразеологизмы. Такой разнообразный материал использован для того, чтобы показать богатство русской фразеологии как в узком, так и в широком понимании. Теоретическую часть завершает набор из 24 вопросов непосредственно с ней связанных.

Кроме того, я включила в работу 50 самостоятельно разработанных упражнений, позволяющих закрепить теоретический материал и приобрести навыки употребления фразеологизмов в повседневных коммуникативных ситуациях. Благодаря упражнениям, изучающие русский язык на каждом этапе обучения смогут понять, правильно ли они усвоили темы, рассмотренные в первой части.

Предлагаемый читателям обзор фразеологии может оказаться полезным на любом этапе изучения современного русского языка. Он был разработан таким образом, чтобы как студенты с базовыми знаниями русского языка, так владеющие языком на более высоком уровне, могли самостоятельно разобраться в проблематике исследования. С этой целью теоретическая часть представлена на двух языках, чтобы те, кто плохо знает русский язык, могли легко усвоить сложную теоретическую проблематику, к которой обращаются преподаватели вузов во время большинства занятий, связанных с языкознанием.

Важной частью работы является список использованной литературы, который включает в себя список работ, посвящённых фразеологии. Он включает как научные монографии, сборники трудов, так и учебники. Отдельно я привожу словари. Эти части могут быть успешно использованы студентами при написании бакалаврской или магистерской работы.

Надеюсь, что прочтение данного исследования станет для моих студентов стимулом для вдохновляющего путешествия по многогранному миру русской фразеологии.

PRZEDMOWA

Frazeologia rosyjska cieszy się niesłabnącą popularnością wśród wielu badaczy. Świadczą o tym stale ukazujące się artykuły naukowe czy monografie. Wciąż natomiast brakuje na polskim rynku wydawniczym opracowań podejmujących problemy najważniejsze z akademickiego i praktycznego punktu widzenia, które dotyczą frazeologii rosyjskiej i zostały napisane w języku polskim. A przecież uczelnie w naszym kraju są miejscem, gdzie Polacy najczęściej rozpoczynają przygodę z językiem swoich wschodnich sąsiadów. O ile takie działy językoznawstwa rosyjskiego, jak fonetyka, morfologia czy składnia doczekały się opracowań napisanych w języku polskim (Dziewanowska 2014; Lubocha-Kruglik, Małysa 2014; Rycielska 2012; Gołubiewa, Kuratczyk 2012; Kowalska 2008; Szadyko 2004; Lukszyn 1987; Wawrzyńczyk, Zmarzer 1987; Zmarzer 1987; Grzybowski, Olechnowicz, Wawrzyńczyk 1986), o tyle frazeologia niekoniecznie.

Wychodząc naprzeciw zgłaszanym zarówno przez nauczycieli akademickich, jak i samych studentów postulatam, postanowiłam zapełnić tę lukę i przygotować pomoc teoretyczno-praktyczną, która w sposób całościowy i spójny opisuje utrwalone połączenia wyrazowe występujące we współczesnym języku rosyjskim. Opracowanie to może być wykorzystane do nauki frazeologii rosyjskiej na kierunku filologia rosyjska, a także na lektoratach czy kursach języka rosyjskiego.

Dana publikacja ma charakter zarówno teoretyczny, jak i praktyczny. Jej głównym celem jest zwięzłe przybliżenie podstawowych zagadnień związanych z frazeologią jako dyscypliną naukową. Każde zagadnienie zilustrowałam bogatym materiałem językowym. Został on wyekscerpowany z najnowszych opracowań leksykograficznych, naukowych, a także z publicystyki. Składają się na niego przysłowia, porzekadła, skrzydlate słowa, idiomy, wyrażenia terminologiczne i inne jednostki frazeologiczne. Taka różnorodność materiału ma na celu ukazanie bogactwa frazeologii rosyjskiej, zarówno tej pojmowanej w wąskim, jak i szerokim ujęciu. Część teoretyczną kończy zestaw 24 pytań bezpośrednio z nią korespondujących.

Ponadto zamieściłam 50 samodzielnie opracowanych ćwiczeń, które pozwalają na utrwalenie materiału teoretycznego i nabycie umiejętności wykorzystywania frazeologizmów w codziennych sytuacjach komunikacyjnych. Dzięki ćwiczeniom uczący się języka rosyjskiego na każdym etapie jego przyswajania będzie mógł przekonać się, czy zagadnienia omówione w części pierwszej zostały przez niego właściwie opanowane.

Oddany w Państwa ręce zarys frazeologii może być pomocny podczas zajęć ze współczesnego języka rosyjskiego na dowolnym właściwie etapie nauki. Został on pomyślany w taki sposób, aby zarówno studenci z podstawową znajomością języka rosyjskiego, jak i ci bardziej zaawansowani byli w stanie samodzielnie zorientować się w prezentowanej problematyce badawczej. Celowi temu służy przygotowanie części teoretycznej w dwóch wariantach językowych, dzięki czemu osoby słabo znające język rosyjski z łatwością będą mogły przyswoić niełatwe zagadnienia teoretyczne, do których nauczyciele akademicy nawiązują praktycznie podczas większości zajęć o profilu językoznawczym.

Ważną częścią pracy jest literatura przedmiotu zawierająca wykaz prac poświęconych frazeologii. Obejmuje ona zarówno monografie naukowe, opracowania zbiorowe, jak i podręczniki. Oddzielnie wyodrębniłam również słowniki. Części te z powodzeniem mogą być wykorzystane przez studentów podczas pisanja pracy licencjackiej czy magisterskiej.

Mam nadzieję, że lektura niniejszego opracowania stanie się dla moich studentów bodźcem do inspirującej podróży po wielopłaszczyznowym świecie frazeologii rosyjskiej.

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ЧАСТЬ

CZĘŚĆ TEORETYCZNA

ВВОДНЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ

Слова, соединяясь друг с другом, образуют разного типа словосочетания. Одни из них *свободные*. Мы создаём их в речи по мере надобности. Например, *читать интересную книгу, идти по улице пешком*. Каждое слово в таком словосочетании сохраняет самостоятельное значение и выполняет функцию отдельного члена предложения.

Но есть и другие словосочетания, которые называются *несвободными, связанными, или фразеологическими*. В них слова, соединяясь вместе, теряют свое индивидуальное лексическое значение и образуют новое смысловое целое, которое по семантике приравнивается к отдельному слову.

Например:

пустить красного петуха ‘поджечь’,

бить баклуши ‘бездельничать’,

с минуты на минуту ‘скоро’,

рукой подать ‘близко’,

с булавочную головку ‘маленький’.

Вроде бы эти выражения хорошо знакомы нам, вроде бы мы понимаем все их компоненты, но что-то не так, что-то логически не сходится. В таких случаях наверно мы встретились с *фразеологической единицей*.

Как правило, такие словосочетания закрепляются в языке в результате частой и длительной, иногда многовековой практики употребления. Иногда бывает и так, что одно и то же сочетание (имею в виду созвучные словосочетания) может выступать то как свободное, то как связанное в зависимости от контекста и значения. Например:

Он *закрыл глаза* (словосочетание) и быстро уснул.

Профессор *закрыл глаза* (фразеологизм) на недостойное поведение студента.

Прохожий, который стоял на дороге, *махнул рукой* (словосочетание), и такси остановилось.

Сын *махнул рукой* (фразеологизм) на учёбу, пропускал лекции, бросил университет и не получил диплом.

Фразеологизм воспроизводится в виде готового комплекса слов, а не по отдельным компонентам. Его значение скрыто. Это обозначает, что смысл фразеологизма, как правило, невозможно понять, исходя из суммы значений его компонентов.

Другими словами, фразеологизмы возникают в результате модификации значения компонентов, которые подвергаются как семантическим, так

и грамматическим изменениям. Они представляют собой готовые единицы, которые мы изучаем, как слова, чтобы выразить определённое содержание. Фразеологизмы характеризуют лица, предметы, явления и т.д. Они состоят из двух, трёх и больше компонентов. Например:

валять дурака 'бездельничать',
мухи не обидит 'о безобидном человеке',
без царя в голове 'глупый, пустой человек',
жить как кошка с собакой 'ссориться',
переливать из пустого в порожнее 'заниматься пустыми, бесполезными разговорами'.

Устойчивые языковые единицы, которые касаются определённого фрагмента реальности, обычно относятся к событиям, ситуациям, процессам, называют объекты и их свойства, сообщают об опыте людей, указывают на источники и симптомы чувств, эмоций. Например:

волосы дыбом 'о состоянии ужаса, сильного страха',
бесструнная балалайка 'очень болтливый человек',
кровь стынет 'кто-либо испытывает чувство сильного страха, ужаса',
в поте лица 'усердно трудиться',
лыка не вяжет 'о пьяном человеке'.

Слово в языке может иметь значение и прямое, и переносное. К примеру, слово *лиса* обозначает и животное, и человека с определёнными чертами характера. Значение фразеологизма как правило только переносное, метафоричное, образное. Фразеологизмы часто невозможно перевести на другой язык. Люди, использующие их, должны знать более широкий ситуативный контекст, в котором можно употребить данную единицу.

Стоит подчеркнуть, что для обозначения фразеологизма как единицы языка используются самые различные термины: *фразеологическое выражение, фразеологическая единица, устойчивое сочетание слов, идиоматическое словосочетание, фразеологизм, идиома, фразема* и другие. Это связывается с разным пониманием сути фразеологизма и фразеологии¹. Однако, как мы бы не относились к теоретическим вопросам, связанным с фразеологией и фразеологизмами, несомненным является факт, что употребление идиом, пословиц, поговорок, крылатых выражений и разного типа других устойчивых формул делает язык более живым, богатым, образным и точным. А это, в свою очередь, связано с фактором эффективности выражения мыслей на любом языке.

---

¹ Стоит упомянуть концепции В. Хлебды (Chlebda 1991), В.М. Мокиенко (Мокиенко 1980), В.В. Виноградова (Виноградов 1953, 1972), Б.А. Ларина (Ларин 1956), Н.М. Шанского (Шанский 2007), В.И. Архангельского (Архангельский 1964), А.И. Молоткова (Молотков 1977), В.П. Жукова (Жуков 1978), А.Н. Баранова и Д.О. Добровольского (Баранов, Добровольский 2008).

UWAGI WSTĘPNE

Słowa, łącząc się ze sobą, tworzą różne typy połączeń wyrazowych. Niektóre z nich posiadają charakter *luźny*. Tworzymy je doraźnie podczas wypowiedzi. Na przykład, *читать интересную книгу, идти по улице пешком*. Każde słowo w takim wyrażeniu ma znaczenie niezależne i pełni funkcję odrębnego członu zdania.

Ale są też inne typy wyrażeń, które nazywa się *niesamodzielnymi, związanymi* lub *frazeologicznymi*. Słowa w nich, łącząc się, tracą swoje indywidualne znaczenie leksykalne i tworzą nową całośćkę semantyczną, która pod względem znaczenia odpowiada pojedynczemu słowu.

Na przykład:

пустить красного петуха ‘podpalić’,

бить баклуши ‘lenić się’,

с минуты на минуту ‘wkrótce’,

рукой подать ‘blisko’,

с булавочную головку ‘mały’.

Z pozoru jednostki te są nam znane i wydaje się, że rozumiemy wszystkie ich składniki. Jednak z logicznego punktu widzenia coś jest nie tak, coś się nam nie zgadza. W takich przypadkach prawdopodobnie mamy do czynienia z *jednostką frazeologiczną*.

Z reguły połączenia takie są w języku utrwalone w wyniku częstej i długiej, niekiedy długoletniej praktyki ich użycia. Czasami zdarza się, że ta sama kombinacja wyrazów może mieć charakter luźny lub ustabilizowany w zależności od kontekstu i znaczenia. Mam na myśli kombinacje identycznie brzmiące. Na przykład:

Он *закрыл глаза* (wyrażenie luźne) и быстро уснул.

Профессор *закрыл глаза* (frazеологизм) на недостойное поведение студента.

Прохожий, который стоял на дороге, *махнул рукой* (wyrażenie luźne), и такси остановилось.

Сын *махнул рукой* (frazеологизм) на учёбу, пропускал лекции, бросил университет и не получил диплом.

Frazeologizm jest reprodukowany w postaci gotowego kompleksu słów, a nie w postaci poszczególnych, pojedynczych składników. Jego znaczenie jest ukryte. Oznacza to, że znaczenie frazeologizmu z reguły nie wynika w sposób bezpośredni ze znaczeń jego komponentów.

Innymi słowy, jednostki frazeologiczne powstają w wyniku modyfikacji znaczenia komponentów, które ulegają zarówno zmianom semantycznym, jak i gramatycznym. Są to gotowe jednostki, których uczymy jak słów, aby wyrazić określone treści. Frazeologizmy charakteryzują osoby, przedmioty, zjawiska itp.

Składają się z dwóch, trzech, czterech, a nawet pięciu lub więcej elementów. Na przykład:

валять дурака ‘próżnować’,
мухи не обидит ‘o człowieku łagodnym’,
без царя в голове ‘głupi, pusty człowiek’,
жить как кошка с собакой ‘spierać się’,
переливать из пустого в порожнее ‘angażować się w puste, bezużyteczne rozmowy’.

Ustabilizowane jednostki językowe, które odnoszą się do określonego fragmentu rzeczywistości, zwykle dotyczą wydarzeń, sytuacji, procesów, przedmiotów i ich właściwości, informują o doświadczeniach człowieka, wskazują źródła i symptomy uczuć, emocji.

Na przykład:

волосы дыбом ‘o przerażeniu, silnym strachu’,
бесструнная балалайка ‘bardzo gadatliwy człowiek’,
кровь стынет ‘ktoś doznaje uczucia silnego strachu, przerażenia’,
в поте лица ‘ciężko pracować’,
лыка не вяжет ‘o pijanym człowieku’.

Słowo w języku może mieć znaczenie zarówno dosłowne, jak i przenośne. Na przykład wyraz *лиса* oznacza zwierzę i osobę o określonych cechach. Znaczenie frazeologizmu jest z reguły tylko przenośne, metaforyczne, obrazowe. Frazeologizmy często są nieprzekładalne na inne języki. Osoby posługujące się nimi muszą znać szerszy kontekst, sytuację, w jakiej dana jednostka może być użyta.

Należy podkreślić, że w odniesieniu do frazeologizmu, jako jednostki języka, stosuje się różne terminy: *wyrażenie frazeologiczne, jednostka frazeologiczna, zwrot frazeologiczny, stały związek wyrazowy, związek idiomatyczny, frazeologizm, idiom, frazem* i inne. Jest to związane z różnym rozumieniem samego frazeologizmu, jak i frazeologii¹. Jednak bez względu na to, jak podejmiemy do zagadnień teoretycznych związanych z frazeologią i frazeologizmami, używanie idiomów, a także szerzej przysłów, powiedzonek, skrzydlatych słów i różnego typu innych utrwalonych społecznie połączeń wyrazowych niewątpliwie czyni mowę żywą, bogatszą, obrazową i bardziej precyzyjną. A to z kolei wiąże się ze skutecznością wyrażania swoich myśli w dowolnym języku.

¹ Warto wspomnieć o koncepcjach W. Chlebdy (Chlebda 1991), W.M. Mokijenki (Мокиенко 1980), W.W. Winogradowa (Виноградов 1953, 1972), В.А. Łarina (Ларин 1956), N.M. Szanskiego (Шанский 2007), W.I. Archangielskiego (Архангельский 1964), A.I. Mołotkowa (Молотков 1977), W.P. Żukowa (Жуков 1978), A.N. Baranowa i D.O. Dobrowolskiego (Баранов, Добровольский 2008).

РАЗВИТИЕ ФРАЗЕОЛОГИИ КАК ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ДИСЦИПЛИНЫ НА РУССКОЙ ПОЧВЕ

Слово *фразеология* имеет греческое происхождение: *фразис* означает 'выражение', а *логос* – 'учение'. Однако, то швейцарский лингвист Шарл Балли впервые употребил термин *фразеология* в своей работе *Précies de stylistique* в 1905 г. Считается он предшественником европейской фразеологии. Как мы можем прочесть в *Большом энциклопедическом словаре. Языкознание* под редакцией Н. Ярцевой (Ярцева 1998: 560), в *Толковом словаре русского языка* С.И. Ожегова и Н.Ю. Шведовой (Ожегов, Шведова 1995: 845), а также на польском сайте [www//frazeologia.pl/](http://www.frazeologia.pl/), термин *фазеология* имеет несколько значений. Два из них являются лингвистическими, а остальные переносными:

1) раздел лингвистики, занимающийся анализом и описанием фразеологического состава языка;

2) совокупность фразеологизмов данного языка;

3) (с иронией или шутливо) необычный способ выражения мыслей (*Что вы обращаетесь ко мне, используя эту фразеологию, я ничего не понимаю!*) или сочетание слов, которое несёт новое значение, обычно скрывающее бедность или лживость содержания (*Какая фразеология! Куча ошибок!*); словосочетание *пышная фразеология* обозначает 'красивые фразы, пустословие';

4) совокупность определённых способов выражения, присущих конкретной социальной группе, автору или литературному направлению (*фразеология Пушкина, фразеология Лермонтова, фразеология Тихого Дона, политическая фразеология*).

Следует отметить, что регистрация устоявшихся языковых единиц имеет в России долгую традицию и касается первых рукописных лексикографических разработок XIII и XIV вв. Затем единицы такого типа были фиксированы в печатных словарях Л. Зизания и Ф. Поликарпова. В трудах выдающихся лингвистов XVIII – первой половины XX в. также присутствуют мысли, свидетельствующие об интересе к фразеологическим единицам. О 'новых российских речениях' писал ещё М.В. Ломоносов в своей *Российской грамматике* в 1757 г. В 1890 г. вышла книга С.В. Максимова *Крылатые слова*, а в начале XX в. в 1903–1904 гг. был издан словарь М.И. Михельсона *Русская мысль и речь. Своё и чужое. Опыт русской фразеологии. Сборник образных слов и иносказаний*. Стоит вспомнить также труды С.Г. Займовского *Крылатое слово*.

Справочник цитаты и афоризма (1930) и В.С. Овсянникова *Литературная речь. Толковый словарь современной общелитературной фразеологии* (1933).

Одновременно богатый фразеологический материал мы можем найти в словарях авторства В. Даля (*Пословицы русского народа*, первое издание 1861–1862, *Толковый словарь живого великорусского народа*, первое издание 1863–1866) и под редакцией Д.Н. Ушакова (*Толковый словарь русского языка*, 1935–1940), а также в академических словарях (четырёхтомный *Словарь русского языка* под редакцией А.П. Евгеньевой, 1957–1961, семнадцатитомный *Словарь современного русского литературного языка* под редакцией В.И. Чернышёва, публиковался с 1948 по 1965, *Большой толковый словарь русского языка* под редакцией С.А. Кузнецова, 2003).

В 40-х гг. XX в. в работах некоторых русских лингвистов, например, И.И. Срезневского, Ф.Ф. Фортунатова, А.А. Шахматова или Е.Д. Поливанова можно найти отдельные мысли и наблюдения о русской фразеологии¹. Однако именно работы В.В. Виноградова повлияли на понимание того, чем является фразеологизм. Этот учёный заложил теоретическую базу для изучения фразеологии. В 1946 г. были изданы В.В. Виноградовым *Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины*, а также тем же лингвистом в 1947 г. была опубликована статья *Об основных типах фразеологических единиц*, в которой автор представил классификацию фразеологизмов. В конце 1950-х гг. фразеология выделилась в отдельную лингвистическую дисциплину. Расцвет фразеологии как науки наблюдался в 1950–1970 гг. Именно в это время публиковали многие учёные – А.М. Бабкин, А.И. Молотков, В.П. Жуков, М.Т. Тагиев, Л.И. Ройзензон, Ю.Ю. Авалиани, З.Д. Попова, Р.Н. Попов и др. Сборники трудов, монографии, учебные пособия по фразеологии принадлежат многим выдающимся исследователям – А.Г. Ломову, А.М. Эмировой, Е.И. Дибровой, А.М. Бушую, А.Н. Тихонову, В.М. Мокиенко, Д.Н. Шмелёву, В.Н. Телия, В.Г. Гаку, Д.О. Добровольскому, А.Н. Баранову и др.

---

¹ А.И. Молотков в *Основах фразеологии русского языка*, изданной в 1977 г., заметил: «Русским учёным принадлежит заслуга выделения фразеологизма в системе словосочетаний. Наиболее примечательными и до сих пор не утратившими своего значения в этом направлении остаются: статья И.И. Срезневского, в которой очень определённо говорится о лексической целостности некоторых категорий русских словосочетаний, курс лекций Ф.Ф. Фортунатова, в котором излагается учение о „слитных словах” и „слитных речениях”, и *Синтаксис* А.А. Шахматова, где сформулированы основные положения о „неразложимых словосочетаниях”. Непосредственное отношение к становлению определённого понимания фразеологизма и определённого представления об объёме и составе фразеологизмов русского языка имели затем взгляды Е.Д. Поливанова о соизмеримости фразеологических единиц по количественному признаку с единицами синтаксиса, а по значению – с отдельным словом» (Молотков 1977: 7–8).

ROZWÓJ FRAZEOLOGII JAKO DYSCYPLINY LINGWISTYCZNEJ NA GRUNCIE ROSYJSKIM

Słowo *frazeologia* ma pochodzenie greckie: *frazis* oznacza ‘wyrażenie’, a *logos* – ‘nauczanie’. Jednak to szwajcarski uczoney Charles Bally po raz pierwszy użył terminu *frazeologia* w swojej pracy *Précies de stylistique* w 1905 r. Uważa się go za prekursora frazeologii europejskiej. Jak można przeczytać w *Большом энциклопедическом словаре. Языкознание* pod redakcją N. Jarcewej (Ярцева 1998: 560), w *Толковом словаре русского языка* S.I. Ożegowa i N.Ju. Szwedowej (Ожегов, Шведова 1995: 845), a także na polskiej stronie internetowej [www//frazeologia.pl](http://www/frazeologia.pl) termin *frazeologia* ma kilka znaczeń. Dwa z nich posiadają charakter lingwistyczny, a dwa metaforyczny:

1) dział językoznawstwa zajmujący się analizą i opisem istniejących w języku utrwalonych połączeń wyrazów;

2) zbiór połączeń wyrazowych występujących w danym języku;

3) (ironicznie lub żartobliwie) nietypowy sposób wyrażania się (*Co ty mi tu mówisz taką frazeologią, nic nie rozumiem!*) lub kombinacja słów o nowym znaczeniu, zwykle ukrywającym prymitywną lub fałszywą treść (*Co za frazeologia! Błąd na błędzie*); wyrażenie *пышная фразеология* oznacza ‘piękne, wyszukane, lecz nic nieznaczące słowa’;

4) sposób wyrażania się znamieny dla określonej grupy społecznej, autora bądź nurtu literackiego (*frazeologia Puszkina, Lermontowa* czy *Cichego Donu, frazeologia polityczna*).

Należy zaznaczyć, że rejestracja utrwalonych społecznie jednostek językowych ma w Rosji długą tradycję i dotyczy pierwszych spisanych odręcznie opracowań leksykograficznych z XIII i XIV w. Następnie jednostki takiego typu pojawiały się w drukowanych słownikach L. Zizanija czy F. Polikarpowa. W pracach wybitnych językoznawców XVIII – pierwszej połowy XX w. również obecne są przemyślenia wskazujące na zainteresowanie jednostkami frazeologicznymi. O ‘новых российских речениях’ pisał M.W. Łomonosow w swojej *Российской грамматике* w 1757 r. W 1890 r. wyszła książka S.W. Maksimowa *Крылатые слова*, a na początku XX w., w latach 1903–1904, wydany był słownik M.I. Michelsona *Русская мысль и речь. Своё и чужое. Опыт русской фразеологии. Сборник образных слов и иносказаний*. Warto również przypomnieć dzieła S.G. Zajmowskiego *Крылатое слово. Справочник цитаты и афоризма* (1930) oraz W.S. Owsjannikowa *Литературная речь. Толковый словарь современной общелитературной фразеологии* (1933).

Jednocześnie bogaty materiał frazeologiczny znajduje się w słownikach W. Dala (*Пословицы русского народа*, pierwsza edycja ukazała się w latach 1861–1862, *Толковый словарь живого великорусского народа*, pierwsze wydanie

1863–1866) i pod redakcją D.N. Uszakowa (*Толковый словарь русского языка*, 1935–1940), a także w słownikach akademickich (czterotomowy *Словарь русского языка* pod redakcją A.P. Jewgieniewej, 1957–1961, siedemnatomowy *Словарь современного русского литературного языка* pod redakcją W.I. Czernyszowa, wydany w latach 1948–1965, *Большой толковый словарь русского языка* pod redakcją S.A. Kuzniecowa, 2003).

W latach 40-tych XX w. w pracach niektórych rosyjskich lingwistów, na przykład I.I. Sriezniewskiego, F.F. Fortunatowa, A.A. Szachmatowa czy E.D. Poliwanowa, można znaleźć pewne przemyślenia i uwagi dotyczące frazeologii rosyjskiej¹. Jednak dopiero prace W.W. Winogradowa wpłynęły na zrozumienie, czym są jednostki frazeologiczne. Badacz ten stworzył podwaliny teoretycznego opisu frazeologii. W 1946 r. W.W. Winogradow wydał *Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины*, a także ten sam językoznawca opublikował w 1947 r. artykuł *Об основных типах фразеологических единиц*, w której przedstawiona została klasyfikacja jednostek frazeologicznych. Pod koniec lat pięćdziesiątych frazeologia została wyodrębniona jako oddzielna dyscyplina lingwistyczna. Rozkwit frazeologii jako nauki przypada na lata 1950–1970. W tym czasie publikowało wielu naukowców – A.M. Babkin, A.I. Mołotkow, W.P. Żukow, M.T. Tagijew, L.I. Rojzenzon, Ju.Ju. Awaliani, Z.D. Popowa, R.N. Popow i in. Wybitne zbiory prac naukowych, monografie, podręczniki z zakresu frazeologii wyszły wówczas, ale i nieco później spod pióra takich badaczy, jak A.G. Łomow, A.M. Emirowa, Je.I. Dibrowa, A.M. Buszuj, A.N. Tichonow, W.M. Mokijenko, D.N. Szmieliew, W.N. Telija, W.G. Gak, D.O. Dobrowolski, A.N. Baranow i in.

---

¹ A.I. Mołotkow w *Основах фразеологии русского языка*, wydanej w 1977 r., odnotował: „Zasługą uczonych rosyjskich było wyodrębnienie frazeologizmów spośród różnego typu związków wyrazowych. Najbardziej godnymi uwagi i wciąż aktualnymi pozostają: artykuł I.I. Sriezniewskiego, w którym bardzo rzeczowo został omówiony problem spójności leksykalnej pewnej kategorii wyrażen rosyjskich, cykl wykładów F.F. Fortunatowa, prezentujący naukę o «słowach łączliwych» i «wyrażeniach łączliwych», oraz *Складания* A.A. Szachmatowa, przedstawiająca podstawowe założenia na temat «niepodzielnych związków wyrazowych». Bezpośrednio związane z kształtowaniem się pewnego sposobu pojmowania jednostek frazeologicznych oraz zakresem i składem frazeologii rosyjskiej były następnie poglądy E.D. Poliwanowa, dotyczące związków jednostek frazeologicznych z jednostkami składniowymi pod względem liczebności oraz powiązań z odrębnymi słowami pod względem znaczenia” (Молотков 1977: 7–8).